

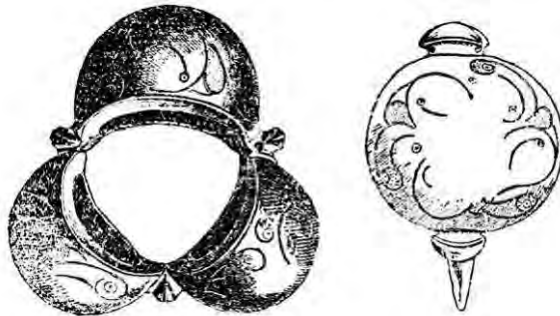
CÂTEVA CONSIDERAȚII ASUPRA BRĂȚĂRILOR CU SEMI-OVE, OCAZIONATE DE RESTAURAREA UNEI PIESE DIN COLECȚIA BATTHYANEUM

Daniela CIUGUDEAN

Țîmp de trei decenii Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia a găzduit și etalat în vitrinele sale câteva exponate remarcabile a căror custodie i-a fost încredințată de către Biblioteca Batthyaneum începând din anul 1975, cu ocazia reorganizării expoziției permanente a instituției. Este vorba despre depozitul de bronzuri de la Fizeșu Gherlii, ceramică și artefacte de metal din epoca romană și postromană, dar și despre o brățară celtică din bronz cu semi-ove.

În ceea ce privește brățara celtică, cea care face obiectul excursului nostru, cercetările au condus la concluzia că a aparținut impresionantei colecții a lui János de Temesváry din Gherla pe care acesta a donat-o Bibliotecii Batthyaneum în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Mărturie a culturii celtice în Transilvania, brățara descoperită la Sântioana, în apropiere de Gherla, este menționată în diverse studii științifice¹ (**fig. 1**).

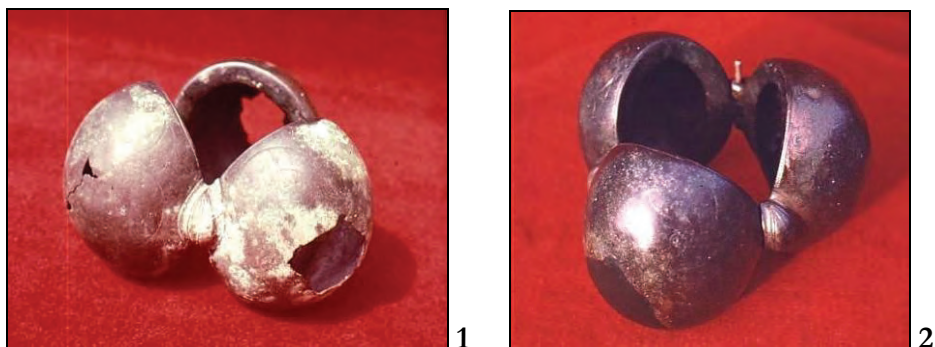
Fig. 1. Veriga de gleznă cu semi-ove de la Sântioana (după Pârvan 1982)

---

¹ Popescu 1941-1944, p. 185, fig. 3/2; Pârvan 1982, p. 305, fig. 376; Szabó 1971, p. 51, fig. 8; Zirra 1971, p. 200.

Brățara sau veriga de gleznă de la Sântioana este compusă din trei semi-ove cu înălțimea de 8,5 cm, dintre care două fixe - turnate împreună - și una mobilă, detașabilă, turnată separat. Semi-ova mobilă este prevăzută la un capăt cu o balama de fixare care se închidea cu un știft, iar la celălalt cu o limbă (cep) de îmbinare. În timp ce interiorul semi-ovelor a rămas nefinisat, prezentând bavuri rezultate din turnare, suprafața lor exterioară a fost puternic lustruită și ornamentată cu motive derivate din palmeta grecească. În cazul palmetei celtice numărul frunzelor stilizate este redus de preferință la trei, al căror desen este realizat prin gravare², palmetă treflată ce se regăsește și pe exemplarul în discuție.

Predilecția atât de marcată a artizanilor celți pentru tripla repetiție a unui motiv se explică prin proprietățile magice pe care ei le-au atribuit numărului 3 sub influența superstițiilor importate de la greco-italici. Aceștia considerau că „numărul impar place zeilor” – de unde și credința în virtuțile mistice și caracterul sacru al numărului trei, atât de specific ornamentației celtice³.

Fig. 2. Veriga de gleznă cu semi-ove de la Sântioana înainte de restaurare (1) și după restaurare (2)

Deși brățara de la Sântioana se afla într-o stare de conservare destul de precară, dar relativ stabilă, timp de un deceniu nu s-a efectuat nicio intervenție de salvagardare asupra ei. În ciuda faptului că nu se cunoștea anamneza piesei s-a decis restaurarea și conservarea ei întrucât prezenta atât degradări fizico-chimice (depuneri humice, produși de coroziune de tipul oxizi cuprici, stanici, clorhidrați de cupru suprapuși peste patina nobilă neuniformă dar protectoare de malachit) cât și deteriorări fizico-mecanice

² Déchlette 1927, p. 1019; Hubert 1983, p. 100.

³ Déchlette 1927, p. 1036.

(fisuri, spărturi-lacune de material, rupturi), inclusiv încercări anterioare de reparare prin lipirea ovelor fixe fracturate cu un adeziv de natură necunoscută și înlocuirea știftului pierdut al balamalei cu o sârmă de aluminiu (**fig. 2/1**).

Dat fiind faptul că tehnicile și metodele de restaurare aplicate pentru recuperarea brățării sunt deja publicate⁴ (**fig. 2/2**), vom insista în cele ce urmează doar pe aspectele care pledează întrucâtva asupra unicității sale în arealul Bazinului carpatic.

Brățările cu semi-ove sunt podoabe anulare de mari dimensiuni derivate din cele cu tijă rotunjită sau aplatizată, decorate pe margini cu perle sau nodozități globulare, care se disting prin dezvoltarea considerabilă și uneori dimensionarea exagerată a nodozităților ovale⁵. Astfel de piese cu un număr mare de semi-ove (6-9) se întâlnesc în Boemia, Moravia, Ungaria, Elveția, în departamentul francez Marna, dar și în Transilvania. Datorită lărgimii lor considerabile, pe parcurs numărul ovelor este redus la patru și chiar trei semi-ove⁶. Ele sunt confecționate din două componente: corpul principal fix și sistemul de închidere care este mobil, ova respectivă fiind prevăzută la un capăt cu o balama, iar la celălalt cu un cep sau o limbă de îmbucare. Verigile cu trei și patru semi-ove se disting de celelalte tipuri prin realizarea cu totul particulară a zonei de separare dintre ove, unde se profilează fie un simplu decor cu muluri sau incizii care bordează ovele, fie o simplă bombare, fie o excrescență cu mai multe toruri⁷. Uneori acest din urmă gen de excrescență poate fi ornat în plus cu email colorat, după cum este cunoscut cazul verigii de gleznă de la Uroiș (jud. Hunedoara), unde emailul roșu este încastrat în câte două cavități circulare⁸. Suprafața exterioară a ovelor este netedă pentru majoritatea brățărilor, dar ea poate fi uneori ornamentată cu decoruri sinuoase sau cu motive vegetale.

Brățările se clasează în funcție de numărul ovelor și de mărimea lor, întrucât se pot distinge piese care dispun de 3 până la 13 ove. Conform unui studiu recent, distincția între brățări și verigile de gleznă este dată de înălțimea ovelor și secțiunea interioară a inelului. Pentru verigile de gleznă – categorie din care face parte și exemplarul nostru – este vorba despre o secțiune internă cuprinsă între 5 și 8 cm și de o înălțime a ovelor mai mare de 3 cm, care ajunge până la 9 cm⁹.

---

⁴ Ciugudean 1988, p. 571-580.

⁵ Déchlette 1927, p. 728, fig. 517/12.

⁶ *Ibidem*, p. 729; Szabó 1971, p. 58.

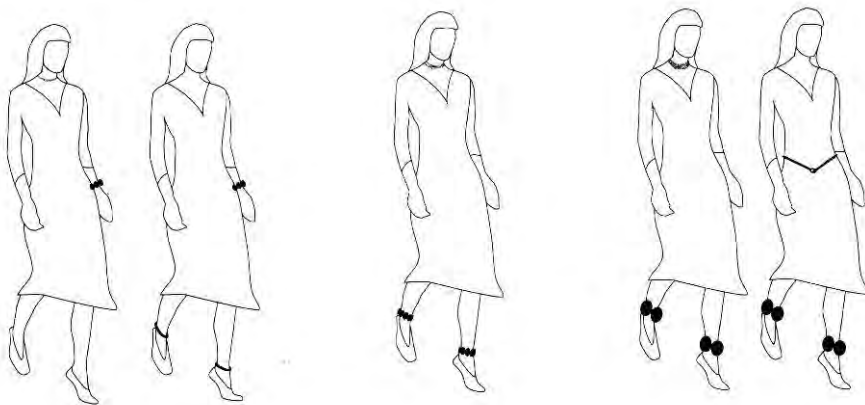
⁷ Masse, Szabó 2005, p. 216, fig. 4.

⁸ Ferencz 2007, p. 114, pl. XCIV.

⁹ *Ibidem*, p. 214, fig. 3c-d.

În ceea ce privește modalitatea lor de fabricare, este cert faptul că brățările erau realizate prin turnare în tehnica „cerii pierdute” în mulaj nepermanent din argilă. Tehnica topirii și a cizelării diverselor metale a cunoscut în epoca La Tène progrese considerabile, fiind o metodă bine stăpânită de către artizani¹⁰, tehnică de altfel atestată prin descoperiri arheologice și pentru alte tipuri de podoabe celtice din bronz¹¹.

Relativ la utilizarea brățărilor și verigilor cu semi-ove goale în interior, purtarea lor la mână sau la picior a fost practică din Europa occidentală până în Europa meridională, dar mai cu seamă în Europa centrală, în a doua Epocă a fierului, în funcție de statutul social. Mobilierul funerar al mormintelor de femei bogate conținea brățări din bronz purtate la mână sau la gleznă¹². Ocupând un loc important în compoziția costumului, brățările cu ove care erau purtate doar de femei¹³, asociate cu lăntișoare din bronz la gât, sau cu o centură din fier în talie – conform descoperirilor din context arheologic (**fig. 3**). Se poate nota, de asemenea, faptul că verigile de gleznă erau purtate întotdeauna pereche.

Fig. 3. Prezentare schematică a unor panoplii feminine compuse dintr-o brățară cu semi-ove sau dintr-o pereche de verigi de gleznă cu semi-ove (sec. III-II î. Chr.) din Bazinul carpatic central (după Masse, Szabó 2005)

Conform cercetărilor mai vechi, dar și a celor recente, majoritatea acestor variante târzii de verigi de picior cu patru sau trei semi-ove mari se

¹⁰ Déchlette 1927, p. 1050; Goldmann 1985, p. 55, fig. 3.

¹¹ Déchlette 1927, fig. 714; Guillaumet 1984.

¹² Szabó 2002, p. 66, cat. 166-168; Hubert 1983, p. 86.

¹³ Schaaff 1972, p. 96-97.

datează în La Tène C1¹⁴, respectiv în a doua jumătate a secolului III a. Chr., însă moda lor se perpetuează și subzistă în Ungaria și în Slovacia, unde se purtau asemenea verigi până la începutul secolului I a. Chr.¹⁵.

În Transilvania, verigi de gleznă cu trei sau patru semi-ove au fost descoperite cu predilecție în regiunea nord-vestică, cu excepția exemplarului de la Uroiș (fig. 4), care a apărut cu totul izolat în zona meridională a provinciei¹⁶. În ciuda faptului că aceste verigi ar fi trebuit să provină din morminte, doar pentru anumite piese există indicații precise asupra contextului arheologic. Verigi de gleznă cu trei sau patru semi-ove rezultate din morminte au fost descoperite la Jucul de Sus¹⁷, Valea lui Mihai¹⁸, Ciumești¹⁹, Pișcolt²⁰, Apahida²¹ etc.

Cele mai apropiate analogii din zonele limitrofe le constituie cele trei verigi de gleznă din bronz cu câte trei semi-ove (fig. 5) care fac parte din inventarul funerar al mormântului de incinerare nr. 699 de la Ludas²², alături de fragmente din lanțul unei centuri din fier și patru fibule din bronz cu „bradeburg” care permit situarea cronologică a mormântului în La Tène C1a.

La fel ca în majoritatea cazurilor, nici la brățara de la Sântioana știftul balamalei de la semi-ova mobilă nu s-a mai conservat, dar el a fost reconstituit dintr-un electrod de cupru, așa cum de altfel pe teritoriul Ungariei au fost semnalate doar două situații în care tija de bronz s-a prezervat în bună stare la brățara provenind de la Velence sau tija din fier se menține la brățara de la Kosd²³.

După cum precizăm în rândurile anterioare, suprafața exterioară a semi-ovelor este de obicei lisă, dar poate fi uneori ornamentată în așa-numitul stil „plastic” sau poate fi incizată, dar atare exemplare sunt extrem de rare²⁴. De altfel, cercetările interdisciplinare ample întreprinse asupra brățărilor celtice cu semi-ove descoperite pe teritoriul Ungariei au condus la

---

¹⁴ Masse, Szabó 2005, p. 223; Zirra 1971, p. 199.

¹⁵ Szabó 1971, p. 58.

¹⁶ Popescu 1941-1944, p. 184, fig. 2; Ferencz 2007, p. 114-115.

¹⁷ Orosz 1912, p. 171-172; Zirra 1971, fig. 16/8.

¹⁸ Roska 1944, fig. 18/1-2.

¹⁹ Zirra 1967, fig. 33/M. 19/6, 7.

²⁰ Némethi 1992, p. 105.

²¹ Zirra 1971, fig. 16/7.

²² Masse, Szabó 2005, p. 223, fig. 8-9; Domboróczki 2002.

²³ Masse, Szabó 2005, p. 224, nota 4.

²⁴ *Ibidem*, p. 214 și nota 5.

concluzia că dintre cele 241 de podoabe anulare repertoriaste 11 piese etalează un decor plastic și doar una singură un decor incizat²⁵.

Prezența ornamentului incizat cu frunze stilizate de palmetă pe o verigă de gleznă cu trei semi-ove cum este cea de la Sântioana reprezintă o raritate pentru arta celtică din bazinul carpatic, marea majoritate a artefactelor de acest tip fiind, de altfel, nedecorate.

Quelques réflexions sur les anneaux à oves creux occasionnées par la restauration d'un exemplaire de la collection de la Bibliothèque Batthyaneum

(Résumé)

Au long de trente années le Musée National de l'Union d'Alba Iulia a hébergé dans les vitrines de l'exposition permanente quelques objets remarquables dont la garde a été confiée par la Bibliothèque Batthyaneum à partir de 1975. Il s'agit du dépôt des bronzes de Fizeșu Gherlii, de la potterie et des pièces en métal de l'époque romaine et d'un anneau celtique en bronze à oves creux.

Comme l'anneau à oves creux découvert à Sântioana a subi des altérations physico-chimiques (produits de corrosion: tenorites, oxides stanniques, chlorhydrates de cuivre rugueux superposés sur la patine noble de malachite), des détériorations mécaniques (fissures et larges cassures) et des réparations circonstanciées on a décidé de le restaurer/conservier. Les croûtes des produits de corrosion ont été dégagés par nettoyage manuel à l'aide des fraises abrasives en carbure de silice adaptées à un micro-tour, du scalpel et d'un perceur pneumatique à pointe fine. Le traitement d'inhibition de corrosion en benzotriazole a été suivi par la recouverte d'un revêtement protecteur et de l'intégration des lacunes qui ont été complétées avec de la résine époxyde.

Les interventions opérées ont permis la conservation à long terme de l'objet et ont assurées une meilleure lisibilité de l'ornement avec des feuilles stylisées de palmette qui fait d'ailleurs – dans notre opinion – son unicité, car les anneaux à décor incisé sont très rares.

D'après une étude récente sur la parure annulaire en bronze à oves creux qui fait la distinction entre les bracelets et les anneaux de cheville, l'exemplaire de Sântioana se classe dans la deuxième catégorie (hauteur des oves = 8,5 cm). Les anneaux à oves creux étaient portés uniquement par les femmes en fonction du statut social. Le mobilier des sépultures des femmes riches comprend des anneaux de cheville associés à des chaînettes en bronze de cou, ou à une ceinture en fer – selon les découvertes en contexte. On peut noter aussi que les anneaux de cheville étaient portés toujours par paire.

La plupart de ces variantes tardives des anneaux à quatre ou à trois oves se classent à La Tène C1, mais leur vogue perdue, car en Hongrie et en Slovaquie on portait de tels anneaux jusqu'au début du I-er siècle avant J.-C.

Explication des figures

Fig. 1. L'anneau de cheville à oves creux de Sântioana (d'après Pârvan 1982).

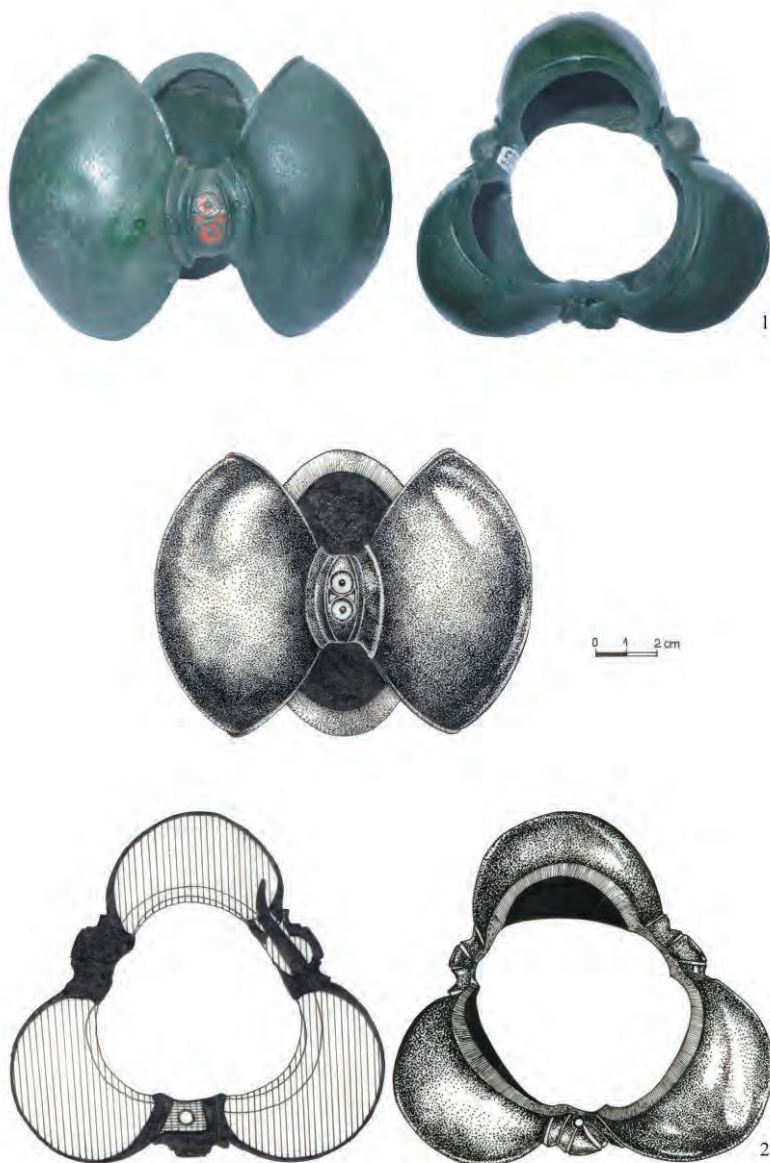
²⁵ *Ibidem*, p. 216.

- Fig. 2.** L'anneau de cheville à oves creux de Sântioana avant la restauration (1) et après la restauration (2)
- Fig. 3.** Présentation schématique des différentes panoplies féminines composées d'un bracelet à oves creux ou d'une paire d'anneaux de cheville à oves creux (IIIe-IIe siècle av. J.-C.) dans le centre du bassin karpatique (d'après Masse, Szabó 2005).
- Fig. 4.** L'anneau de cheville à oves creux d'Uroiu (d'après Ferencz 2007).
- Fig. 5.** Les anneaux de cheville à oves creux de la tombe 699 de Ludas (d'après Masse, Szabó 2005).

Abrevieri bibliografice

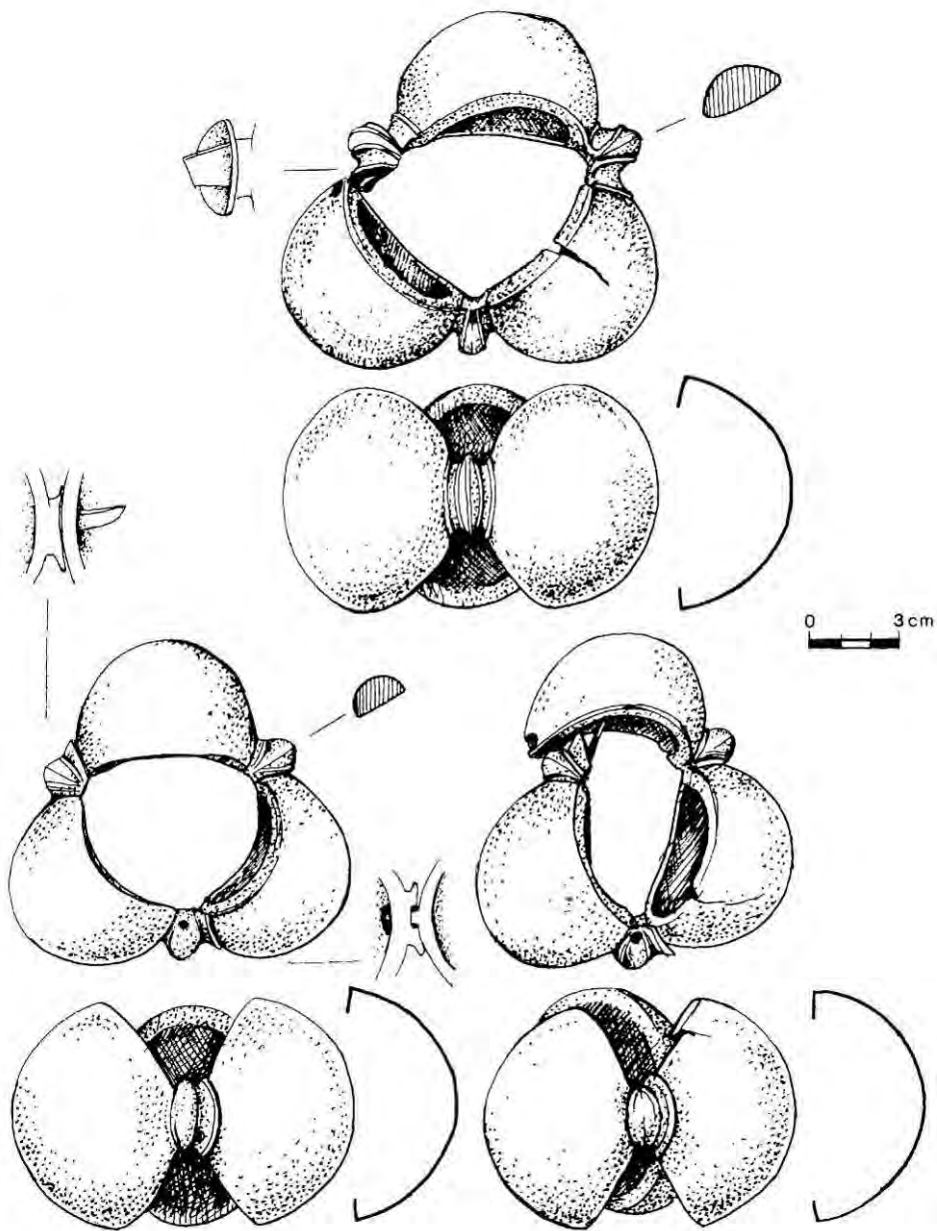
Ciugudean 1988	- D. Ciugudean, „Restaurarea unei brățări antice de bronz cu semi-ove”, în <i>Apulum</i> , XXV, 1988, p. 571-580.
Déchlette 1927	- J. Déchlette, <i>Manuel d'archéologie préhistorique celtique et gallo-romaine</i> , IV, Paris, 1927.
Domboróczki 2002	- L. Domboróczki, „Archaeological investigations at Ludas. Varjú-dűlő between 1959 and 2002”, în <i>Archaeological investigations in Hungary</i> , Budapest, 2002, p. 5-23.
Ferencz 2007	- I. V. Ferencz, <i>Celții pe Mureșul mijlociu</i> , BB, XVI, Sibiu, 2007.
Goldmann 1985	- K. Goldmann, „Bronzegusstechniken im prähistorischen Mitteleuropa”, în <i>Archäologische Bronzen. Antike Kunst. Moderne Technik</i> (Hrsg. Hermann Born), Berlin, 1985, p. 52-58.
Guillaumet 1984	- J.-P. Guillaumet, <i>Les fibules de Bibracte, technique et typologie</i> , Dijon, 1984.
Hubert 1983	- H. Hubert, <i>Celții și civilizația celtică</i> , București, 1983.
Masse, Szabó 2005	- A. Masse, M. Szabó, „La parrure annulaire en bronze à oves creux de la période Latènienne dans le Bassin des Carpathes”, în <i>CAH</i> , 24, 2005, p. 213-225.
Németi 1992	- J. Németi, „Necropola Latène de la Pișcolt, jud. Satu Mare. III”, în <i>Thraco-Dacia</i> , XIII, 1-2, 1992, p. 59-112.
Orosz 1912	- E. Orosz, „La Tène sirletröl Felső-Zsukon (Kolosz M.)”, în <i>ArchÉrt</i> , XXXII, 1912, p. 171-172.
Pârvan 1982	- V. Pârvan, <i>Getica</i> , București, 1982.
Popescu 1941-1944	- D. Popescu, „Le bracelet celtique à demi-oves d'Uroiu”, în <i>Dacia</i> , IX-X, 1941-1944, p. 183-188.
Roska 1944	- M. Roska, „A kelták Erdélyben”, în <i>Közlemények</i> , IV, 1-2, 1944, p. 53-76.
Schaaff 1972	- U. Schaaff, „Ein keltischer Hohlbuckelring aus Kleinasien”, în <i>Germania</i> , 50, 1972, p. 94-97.
Szabó 1971	- M. Szabó, <i>Sur les traces des celtes en Hongrie</i> , 1971.
Szabó 2002	- M. Szabó, „Les Celtes du bassin des Carpates (V ^e – I ^{er} siècle avant J.-C.)”, în <i>Catalogue de l'exposition „Celtes de Hongrie”</i> , Musée de Saint-Romain-en-Gal-Vienne, 2002.
Zirra 1967	- Vl. Zirra, <i>Un cimitir celtic în nord-vestul României</i> , Baia Mare, 1967.
Zirra 1971	- Vl. Zirra, „Beiträge zur Kenntnis des keltischen Latène in Rumänien”, în <i>Dacia, N. S.</i> , XV, 1971, p. 171-238.

Cuvinte-cheie: brățară, verigă de gleznă, semi-ove, Sântioana, Transilvania, artă celtică.
Mots-clés: bracelet, anneau de cheville, oves creux, Sântioana, Transylvanie, art celtique.

Fig. 4. Verigă de gleznă cu semi-ove de la Uroi (după Ferencz 2007)

Fig. 5. Verigile de gleznă cu semi-ove din M. 699 de la Ludas
(după Masse, Szabó 2005)